

ÇOK YÖNLÜ TARİHİ KİŞİLİĞİ İLE ATATÜRK

E. Korg. CEMAL ENGİNSOY

I. GİRİŞ

Genellikle benimsenmiş olan bir görüşe göre, "Büyük adamları büyük milletler yetiştirir". Tarihî gerçeklere dayanan bu görüşten hareket ettiği anlaşılan bir asker-diplomat, 1920'li yıllarda ülkemizde Amerika Birleşik Devletleri temsilcisi olarak bulunmuş olan General Sherrill (Charles H.), "Gazi Mustafa Kemal" adlı eserinde şöyle diyor: "... Bir milleti anlamak için, onun liderlerini incelemekten daha iyi bir yol yoktur. Türkler, Mustafa Kemal gibi, çağımızda henüz hiç kimsenin aşamadığı büyüklük ve yetenekte çok nadir bir insan yetiştirmiştir..."

General Sherrill, bu tanımlamasında "çok nadir" sıfatını kullanmak gereğini acaba niçin duymuştur? Atatürk'ün bu çok nadir, diğer bir deyişle "çok seçkin" kişiliği ile ilgili durum üzerinde, ben de, gerek uzun süreli aktif meslek hayatımda ve gerek daha sonraki yarı resmî diyebileceğim görev yaşantımda önemle durdum. Sonunda; hayranlık derecesine varan kendi gözlerimle birlikte, incelemek fırsatını bulduğum yerli ve yabancı otoritelerin görüşlerinden de etkilenerek, şu inanca vardım: Toplumları güçlü kılan çeşitli alanlarda parlak bir geçmişe dayanan ulusların, tarihî yaşamları boyunca, yüksek yetenekli siyaset ve devlet adamları ya da üstün nitelikli askerler yetiştirdikleri oldukça sık görülen bir olaydır. Türk milleti de, bu bakımdan, seçkin bir örnek oluşturur. Fakat; toplumların çok değişik alanları kapsayan yaşamlarında, asker ve devlet adamlığı nitelik ve yeteneklerini, hele köklü reformları gerçekleştirme başarısını, bir bütün olarak, kendi kişiliğinde toplamış bulunan çok yönlü liderlerin varlığına pek az rastlanır. Atatürk, dünya tarihinde, bu müstesna kişilerden biridir. Hele, ulusal tarihimizde, General Sherrill'in nitelediği gibi sadece çok nadir değil; özellikle "inkılâpçı" yanı ile "tek" insandır.

Bu nedenle yazımın başlığını, bir gerçeği dile getirmiş olmak için, "Çok Yönlü Tarihî Kişiliği ile Atatürk" olarak seçtim. Böy-

lece; dünya literatüründe, bu büyük Türkün “asker, devlet adamı, devlet kurucu ve inkılâpçı” yönleri ile belirginleşen ulusal lider kişiliğini, “ulusal, çevresel ve evrensel etkileri”ne de değinerek, belirtmek istedim.

II. ULUSAL LİDER ATATÜRK

a. Genel :

“Lider” sözcüğü, çoğumuzun bildiği gibi, İngilizce kökenlidir. Genelde “yol gösteren, sevk eden, reis ya da baş” anlamına gelir. Fakat; toplumsal ve siyasal bir terim olarak, “liderlik” kavramına dayanan çok daha özel bir anlam taşır.

Liderlik, en geniş kapsamı ile, “toplumları sevk ve idare sanatı” olarak tanımlanabilir. Bu kavram, seçkin bir uygulama alanı bulduğu askerlikte, daha ziyade “askerî liderlik veya önderlik” ya da daha ihtisaslaşmış bir şekilde “komutanlık” terimine yerini bırakır. Askerlikte eğitim ve öğretim kural ve uygulamalarını kapsayan temel belgelere, yani asıl adı ile talimnamelere göre; “Liderlik, ortak bir amacın gerçekleşmesi için, işbirliği sağlayarak, bir topluluğu etkileme sanatıdır”. Bunun sonucu olarak; “Lider, başkalarını yönetecek yetenek ve niteliklere sahip kimse” şeklinde tanımlanabilir.

Çağdaş dünya literatüründe, liderlik konusunda değişik ve ilginç tanımlamalara rastlıyoruz. Bunlar arasında dikkatimi çeken iki örnek vermek isterim. Amerika Birleşik Devletleri başkanlarından Truman (Harry S.), “Anılar” adlı eserinde, tarihle ilgili incelemeleri sonucu, şunu öğrendiğini yazıyor: “... Lider, diğer insanlara istemedikleri şeyi yaptırmak ve bunu sevdirmek yeteneği olan kişidir.” İkinci örneği Feldmareşal Montgomery’den aldım. II. Dünya Savaşı’nın kaderini etkileyen komutanlardan biri olan Montgomery, Truman’ın yaptığı liderlik tanımlamasını kendi eserine alarak şöyle diyor: “... Liderlik, böyle kısa bir tanımlamaya sığdırılamayacak kadar karmaşık olabilir. Öte yandan; bu terim, tam anlamı ile kavranmadığı için de, yerinde kullanılmamaktadır. Bana göre; lider, erkek ve kadın herkesi, ortak bir amaç çevresinde toplamak yetenek ve iradesi olan ve inanç ilham edebilen kişidir. Liderin sadece yetenek sahibi olması yeterli değildir. Aynı zamanda, bu yeteneğini kullanmasını sağlayacak irade gücü

de olmalıdır. O takdirde, liderin önderliği gerçeğe ve karaktere dayanmış olur. (Dolayısıyla), amaçta gerçek, karakterde ise irade gücü bulunmalıdır...¹

Bu görüşlerin ışığı altında, hemen belirtmeye değer bir gerçek olarak diyebilirim ki; Atatürk, çağdaş liderliği sembolleştiren bir örnek olarak, toplumda hâlâ etkisini hissettiriyor.

Atatürk'ün de liderlikle ilgili bu tanımlamalara benzer kesin görüşleri vardır. Ancak, bu görüşler, yukarıda belirttiğim tanımlamalardakinden çok daha önce söylenmiştir. Atatürk, lider terimi yerine, Fransızca kökenli "şef" sözcüğünü kullanarak, şöyle diyor: "... Şef, görüşünü ve düşüncesini en üstün kabul ettiren, işi yedendir. Şef, kalitesi ve kalibresi en yüksek olan adamdır..."² "... Büyük kararlar vermek kâfi değildir, bu kararları cesaret ve kesinlikle tatbik etmek de lâzımdır..."³

Bu bölümü bitirirken, ilginç bir hususa değinmek isterim. Atatürk, Avrupalıların, örneğin Alman kökenli yazar Hans Kohn'un dediği gibi, "doğuştan lider" midir yoksa, Amerikalıların genelde benimsediği gibi, "Liderlik, doğuştan var olmaz; eğitim sonucu sağlanır" şeklindeki ilkeye göre, "yetişmesi zamanla ve eğitimle mi olmuştur?"

Kanımcı; Atatürk'ün liderliğinde, "Tanrı vergisi" yetenek ve niteliklerin, çağdaş terimi ile "karizma"nın büyük bir payı vardır. Nitekim; tanınmış Amerikalı siyasal bilim adamı Profesör Rustow (Dankwart A.) da, Atatürk'ün karizmatik liderliği üzerinde önemle durmaktadır. Ama, ne olursa olsun, şu hususu hemen belirtmeyi uygun buluyorum : Atatürk'ün gördüğü askerî eğitim ve yaşadığı çalkantılı ortam, hiç kuşkusuz, kendisinin askerî liderliğinin gelişmesinde büyük bir rol oynamış; bu kadarla da kalmayarak, siyaset alanında da kendisine olgunlaştırıcı tecrübeler kazandırmıştır. Bunun sonucu olarak; Türk milleti, tarihî yaşamının çok kritik bir dönemini Atatürk'ün liderliğinde aşacak ve çağdaş Türkiye Cumhuriyeti halinde dünya toplumları arasındaki gerçek yerini alacaktır. Dolayısıyla; mensubu olmakla daima övündüğü aziz milletinin varlığında, "asker, devlet adamı, devlet kurucu

¹ The Memoirs of Field-Marshal Montgomery, New York, 1958.

² Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, 1984, s. 335-336.

³ a.g.e., s. 338.

ve inkılâpçı gibi” çok yönlü tarihî kişiliği ile ulusal lider olarak anıtlaşacaktır.

b. Asker Atatürk :

“Ben asker olarak doğmuşum.” Bu inanç, hayatının başlangıcından itibaren, Atatürk’ü yönlendirmiş; klasik eğitim aşamalarını başarı ile geçmesini ve 1905 yılında, Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal olarak, Osmanlı ordusu saflarına katılmasını sağlamıştır. Böylece; Osmanlı İmparatorluğu’nun değişik bölgelerinde, çeşitli kıta ve karargâh hizmetlerinde bulunmuş; küçük rütbelerde de dikkati çeken bir subay olmakla beraber, askerî liderlik, diğer bir deyişle üstün komutanlık yetenek ve niteliklerini önce I. Dünya Savaşı’nda Çanakkale Harekâtı’nda (1915) ortaya koyarak ulusal bir ün kazanmış; daha sonraki yüksek komuta mevkilerinde de (1916-1918) başarılarını sürdürmüştür. O kadar ki; I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti’nin yenik düşmesine rağmen; bazı Batılı otoritelerce “Savaşta yenilmemiş olan tek Türk generali” olarak nitelenmiştir. Bu arada; Atatürk hakkında, ülkenin içine düştüğü karanlık günler sırasında beslenen ulusal duygu, bir İngiliz yazar tarafından şöyle dile getirilir: “... Mustafa Kemal Paşa, Gelibolu ve Suriye’de İngilizlere karşı kazandığı askerî başarılar nedeni ile, bütün Türklerin gözünde büyük bir kahramandı. Ayrıca; o günlerin Türkiye’yi aşağılatıcı koşulları altında, Müttefiklerin esaret boyunduruğuna karşı direnmek isteyenler için de birleştirici bir ümit sembolü idi...”⁴

Atatürk, tanınmış Alman tarihçi ve Türk dostu Profesör Gotthard Jaeschke tarafından “doğuştan asker” olarak nitelenecek değerinde büyük bir komutandır. Doğuştan asker terimi, bir bakıma, “askerî deha sahibi” anlamını taşır. Çünkü; genel olarak “deha”, özellikle “askerî deha”, kişinin özünde vardır. Atatürk de bu müstesna kişilerdendir. Bu görüşümüzü paylaşırcasına, dünya literatüründe birçok tarihçi ve yazarın benzer değerlendirmesine rastlıyoruz. Örneğin; “... (Atatürk), hiç kuşkusuz, askerî deha sahibi idi...”⁵ veya “... askerî dehası ile teşkil ettiği ordu, istilâcıları

⁴ Elain D. Smith, Turkey: Origins of the Kemalist Movement (1919-1923), Washington D.C., 1959, p. 9.

⁵ Richard D. Robinson, The First Turkish Republic, Cambridge-Massachusetts, 1963, p. 29.

denize döktü...”,⁶ vb. Bu arada, özel değer verdiğim şu örnek: II. Dünya Savaşı'nın sonucuna ve dolayısıyla insanlık dünyasının kaderine damgasını vurmuş devlet adamlarından biri olan Winston Churchill, Atatürk'ü “I. Dünya Savaşı ve sonrasının yetiştirdiği en büyük dört beş simasından biri, Türk milletinin lideri büyük bir asker, muharip prens”⁷ sözleri ile anar. Tanınmış İngiliz yazar Lord Kinross'un dediği gibi, “... Gerçek de budur...”⁸

Atatürk, hiç kuşkusuz, bir askerî dâhiyi simgeleyen birçok üstün niteliğe sahiptir. “Uzağı görüş, gerçekçilik, kararlılık, inisiyatif, sorumluluğu benimseme, esneklik” ve daha birçok meziyetler...

Bazı otoritelerin görüşlerinden ve tarihî olaylardan da yararlanarak, Atatürk'ün askerî liderlik niteliklerini vurgulamak isterim. Bunlar, bir ölçüde, liderliğin diğer alanları için de geçerlidir denilebilir. Örneğin; İnönü'ye göre, “... (Atatürk'ün) askerlik vasıfları hakikaten yüksektir. Her millette, her devirde yüksek vasıfta komutan sayılır...”⁹ Bir Amerikalı tarihçiye göre ise, “... Kemal'in meslek hayatının başlangıcına askerlik hâkimdi ve hiç kuşkusuz, kendisi askerî deha sahibi idi... Kemal kuvvetli inançlı, kesin kararlı ve kararsızlığa tahammülsüz bir adamdı...”¹⁰

Atatürk'ün tarih sahnesinde köklü bir yer alması, kuşkusuz, 1915 yılında Çanakkale Harekâtı sırasında olmuştur. İngiliz Harp Tarihi arşivindeki “Gelibolu Seferi” adlı eserinde General Oglan-der (C.F. Aspinall), Mustafa Kemal Paşa'yı “Mukadderat Adamı” olarak niteliyor ve özetle şöyle diyor: “... Şimdi (yıl 1932'dir) Türkiye'nin Cumhurbaşkanı bulunan Gazi Mustafa Kemal'in Çanakkale Muharebelerindeki büyük başarılarını gereğince övmeye ve takdire imkân yoktur; bu konuda ne söylene azdır... Bir tümen komutanının üç ayrı yerde kendi inisiyatifi ile giriştiği hareketlerle bir savaşın ve hatta bir ulusun kaderini değiştirecek yücelikte bir zafer kazandığı, tarihte pek az görülür...”¹¹

⁶ Lord Kinross, Gerçekçi Atatürk (10 Kasım 1968), Ankara, s. 10.

⁷ a.g.e.

⁸ a.g.e.

⁹ Abdi İpekçi, İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, İstanbul, 1968, s. 35.

¹⁰ Robinson, p. 29-30.

¹¹ C. F. Aspinall Oglan-der, History of the Great War-Military Operations: Gallipoli, vol. II, London, 1932, p. 485-486.

İngiliz generalinin bu görüşünü, Avustralyalı yazar Moorehead (Alan), “Gelibolu (Gallipoli)” adlı tanınmış eserinde bir bakıma, şöyle vurguluyor: “... Çanakkale Harekâtı’nın başlangıcı Müttefikler bakımından seferin en acı olayıdır. Çünkü; ilk çıkarma anında, bölgede, deha sahibi genç bir komutan hazır bulunuyordu. Bu komutan olmasa idi, Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar, pekâlâ Conk Bayırını (Çanakkale Boğazı’na hâkim bölgedir) o sabah ele geçirebilirler ve muharebenin sonucunu daha o zaman ve o yerde tayin edebilirlerdi...”¹²

Bu noktada hemen bir değerlendirme yapmalıyım: Atatürk, o tarihî ana önalan dönemde, ortaya koyduğu ileri görüşlülük, o andaki inisiyatif ve sorumluluğu üzerine alma gibi üstün liderlik nitelikleri ile, hiç kuşkusuz, tarihî bir rol oynamıştır. Çünkü; bazı Batılı tarihçilere ve siyasi otoritelere göre, İttifak ülkelerinin Çanakkale Seferi başarıya ulaşsa idi, Türkiye’nin parçalanması ve Boğazlar yolu ile Rusya’ya yeterli ikmal ve ulaştırma hattı kurulması sonucu, I. Dünya Savaşı iki yıl kısaltılabilirdi.

Nihayet, çağımızın ünlü tarihçisi Toynbee (Arnold J.) de, Çanakkale ve sonrası ile ilgili olarak Atatürk’ün değerini şu sözlerle vurgular: “... Mustafa Kemal parlak bir asker, başına buyruk bir kişi idi... Çanakkale Seferi’nde Anafartalar’da İngiliz kuvvetlerini durdurunca; hem Almanya’da, hem de Türkiye’de askerî bir kahraman oldu. Bundan sonra da, Alman Yüksek Komutanlığı ile Türk Başkomutanı Enver Paşa tarafından sevilmesine rağmen, askerî ünü pekleşti...”¹³

Bununla beraber; Atatürk, askerî dehasını, bütün kapsam ve derinliği ile, hiç kuşkusuz, Türk Bağımsızlık Savaşı’nda ortaya koymak olanağını bulmuştur. Burada, en kritik bir dönemde Başkomutan sıfatı ile taşıdığı sorumluluğa ve sahip olduğu geniş yetkilere lâyık olduğunu kanıtlamış ve sonunda savaşı kesin sonuçlu bir zafere ulaştırmasını bilmiştir. Bu sonuca ulaşırken; çağdaş askerî literatürde sayısı 9-10 arasında değişen savaş prensiplerini de büyük bir başarı ile uygulamıştır. Bu noktada, izninizle, bu prensiplerden birkaçına değinmeyi, Atatürk’ün askerî, hatta siyasi, dehasını vurgulamak bakımından, yararlı görüyorum.

¹² Alan Moorehead, Gallipoli, Hong Kong, 1975, p. 97.

¹³ Arnold J. Toynbee, Turkey, New York, 1972.

Hedef: Ülkenin içinde bulunduğu o günkü koşullara göre, "Hedef Prensibi", en hassas bir sorun olarak karşımıza çıkar. Hiç kuşkusuz, Türk Bağımsızlık Savaşı'nın askerî hedefi açıkça bellidir ve "istilâcıları, sınırları Misak-ı Millî (Ulusal And) ile belirlenmiş olan Türk yurdundan kovmak ve iç güveni sağlamak"tan ibarettir. Bu hedefe, kuşkusuz, kesin sonuçlu bir zafer kazanmakla ulaşılabilirdi. Böyle bir zaferin gerçekleştirilmesi için ise, özellikle o günkü sınırlı ulusal olanaklar ve kuvvet dengesi, daha doğrusu kuvvet dengesizliği, ile, çok çetin zorlukların aşılması zorunluluğu vardı. Türk milleti bu zorluklara katlanarak bütün engelleri aşmak ve zafere ulaşmak kararında birleşebilirdi; nitekim, birleşti de. Fakat; bu karar yeterli miydi? Artık, hepimiz biliyoruz: Atatürk, sadece askerî zaferle yetinecek bir lider değildir. Çünkü, O'na göre, "Hiçbir zafer amaç değildir. Zafer, ancak kendisinden daha büyük bir amacı elde etmek için gerekli en belli başlı vasıta... Her büyük meydan muharebesinden, her büyük zaferin kazanılmasından sonra, yeni bir âlem doğmalıdır; doğar. Yoksa, tek başına zafer, boşa gitmiş bir çaba olur..."¹⁴ Atatürk'ün özlemini duyduğu ve kuşkusuz, gerçekleştirmek istediği bu "yeni âlem" ne olabilirdi? İşte burada Atatürk'ün "devlet adamlığı" ortaya çıkar; diğer bir deyişle, Atatürk, sadece bir asker değil; aynı zamanda, devlet adamıdır da; kısacası, asker-devlet adamıdır. "Yeni âlem" sorununun cevabını ise, bundan sonraki "Devlet Adamı Atatürk" bölümünde sunacağım.

Sıklet Merkezi: Türk Bağımsızlık Savaşı, çok uluslu ve çok cepheli bir harekât dizisinden oluşur. İstilâcı düşman kuvvetlerine karşı üç "dış cephe (Doğu Türkiye'de, Ermenilere karşı Doğu Cephesi; Güney Anadolu'da, Fransızlara ve onların yönetimindeki Ermenilere karşı Güney Cephesi; Batı Anadolu'da, özellikle Lyloyd George yönetimindeki İngiliz hükûmeti tarafından desteklenen Yunan ordusuna karşı Batı Cephesi)" ve bir de "iç cephe" vardır. Atatürk, dış düşman karşısındaki cepheleri "görünür cephe (eski terimi ile, zahiri cephe)" olarak tek bir isim altında topluyor ve şöyle bir değerlendirmeye yapıyor: "... asıl olan iç cephe'dir. Bu cephe bütün memleketin, bütün milletin vücuda getirdiği cephe'dir. Görünür cephe, doğrudan doğruya ordunun düşman karşısındaki silahlı cephesidir. Bu cephe sarsılabilir, değişebilir, yenilgiye uğrayabilir. Fa-

¹⁴ Ruşen Eşref Ünaydın, Atatürk'ü Özleyiş, İstanbul, 1939, s. 85.

kat; bu hal, hiçbir vakit bir memleketi, bir milleti mahvedemez. Önemli olan, memleketi temelinde yıkan, milleti esir ettiren, iç cephenin çökmesidir. Bu gerçeği bizden iyi kavramış olan düşmanlar, bu cephemizi yıkmak için yüzyıllarca çalışmışlar ve çalışmaktadırlar; bugüne kadar başarmışlardır da. Gerçekten; kaleyi içinden almak, dışından zorlamaktan çok kolaydır...".¹⁵

Bu ana düşünce çerçevesinde; Atatürk, "çok cepheli harekâtı tek cepheli savaşa dönüştürmek" şeklinde özetlenebilecek askerî doktrinini uygularken; iç cephedeki gerici ve bozguncu hareketleri bastırmayı ön planda tutmuş; milletin ve Millet Meclisi'nin ulusal birlik içinde bulunmasına büyük önem vermiştir. "Görünür Cephe" lerden Doğu Cephesi'ndeki askerî durum, bölgede güçlü bir kolordunun (Kâzım Karabekir Paşa komutasındaki 9. Kolordu) varlığı nedeni ile, her zaman Türk kontrolünde kalmıştır. Güney cephesinde, bazı dalgalanmalar olmakla beraber, genellikle dengeli bir durum sürmüştür. Dolayısıyla, bu iki cephe, stratejik yönden bir sıklet merkezi bölgesi olmamışlardır. Buna karşılık; başlangıçtaki yaygın ayaklanmalar yüzünden iç cephe ve 1919-1921 sırasında Yunanlılar karşısında Batı Cephesi'nde zaman zaman kritik durumlar meydana gelmiştir. Bu nedenle; Atatürk, duruma göre sağladığı "kuvvet tasarrufları" ve "lojistik önemler" ile, tehdit altındaki noktaları desteklemiş; bununla beraber, stratejik bakımdan sıklet merkezini en tehlikeli düşman harekâtını karşılamak maksadı ile, genel olarak Batı Cephesi'nde bulundurmıştır.

Manevra: Atatürk, teknolojik olanakların sınırlı olmasına rağmen; coğrafya ve mesafe faktörlerini en iyi şekilde değerlendirmek suretiyle, kuvvet tasarrufları sağlanması ve sıklet merkezi oluşturulması bakımından, stratejik alanda "iç hatlarda manevra" ilkesinden büyük ölçüde yararlanmışır. Bu arada; özellikle "Büyük Taarruz, Kuşatma ve Takip Harekâtı" sırasında, o zamanın tek üstün manevra unsuru olan süvari birliklerini etkili bir biçimde kullanmıştır.

Baskın: Türk Bağımsızlık Savaşı, özellikle "gerilla savaşı" safhasında, birçok taktik baskın hareketleri ile doludur. Buna karşılık; kesin sonuç sağlayan Büyük Taarruz, hem stratejik ve hem de

¹⁵ M. Kemal Atatürk, Nutuk, Cilt II, İstanbul, 1967, s. 639.

taktik alanda örnek bir baskın hareketidir. Taktik alanda baskın gerçekleştirmek, özellikle inisiyatifi elinde bulunduran taraf için (bu, genelde, taarruz eden taraftır) az çok normal sayılabilir. Fakat; burada işin dikkate değer yanı, stratejik alanda da baskın etkisi sağlanmış olmasıdır. Büyük Taarruz'a önalın dönemde, dış politika alanında Atatürk tarafından yönlendirilen barışçıl girişimlerin ve bu arada Meclis tartışmalarının yarattığı hava, stratejik alanda baskın etkisi sağlanmasında başlıca etken olmuştur, denilebilir. Atatürk'ün direktifi ile, bütün kıta intikallerinin gece yapılması; yığınak bölgelerde çeşitli gizleme, örtü ve aldatma tedbirleri uygulanması; etkili propagandalar yapılması ve nihayet sıklet merkezi kuvvetlerinin beklenmedik ve riskli bir bölgede toplanması, baskın etkisini taktik alana da yaymıştır.

Böylece; Atatürk'ün stratejik anlayış ve uygulayış biçimine ana hatları ile değinmek fırsatını bulmuş oluyorum. Atatürk, strateji konusuna genç yaşından beri yakın bir ilgi duymuş; küçük rütbelerin kendine özgü sorumlulukları ile, çok ortamlarda, örneğin Suriye, Makedonya, Bingazi, Trablusgarp gibi cephelerde, duruma en uygun taktik uygulayıcısı olarak, kendisini stratejik konulara hazırlamış; bu aşamaya dayanarak, Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı Harekâtı'nda strateji kavramına hâkim olduğunu ortaya koymuştur. Nihayet; Türk Bağımsızlık Savaşı'nda, biraz önce kısmen değindiğim gibi, sadece askerî alanda değil; bugünkü anlamda, siyasal, sosyal, ekonomik, vb., "ulusal güçleri jeopolitik koşullar çerçevesinde en uyumlu bir biçimde geliştirerek, yüksek strateji alanında da büyük bir strateji ve çok yönlü bir lider" olduğunu kanıtlamıştır.

Atatürk'ün stratejik uygulamalarında ön planda tuttuğu prensip "amaç-araç arasında dengeli bir durum sağlamak"tır. Kendisi, bu prensibi şu sözlerle dile getirir: "... Alınan görev ve harcanacak askerî çaba arasında ciddî bir bağlantı vardır. Bu nedenle; görev verenlerin, görev alanların kullanacağı araçları ve askerî çabayı tayinde tereddüde düşmelerine yol açmamaları gerekir..."¹⁶

Atatürk, daha ziyade, stratejinin "savaş hedefini elde etmek için muharebeleri kazanmak sanatı" şeklinde göze çarpan Clausewitz tanımının hâkim bulunduğu bir dönemde yaşamış; fakat, bu

¹⁶ Atatürk ve Strateji, İstanbul, 1976, s. 20.

tanımlama sınırlarını aşarak, daha o zamandan bugünün stratejik anlayışına yönelmiştir. Stratejiyi bugünkü anlamı ile kavramak, bütün dünyaya karşı kullanmak ve amacına ulaşmak başarısı, pek az stratejide görülür; Atatürk bunlardan biridir. Bugünkü strateji anlamı şöyle özetlenebilir: “Ulusal amaçları gerçekleştirmek üzere, silahlı kuvvetlerle ilgili savaş hazırlıklarına ve savaşın güdümüne ilişkin (tüm ulusal kaynakları kapsayan) ana tedbirler düzeni...”¹⁷ Buna göre; biraz önce açıklanan hedef ve cephe ile ilgili düşünceleri, Atatürk’ün çağdaş strateji anlayışına yönelik ileri görüşlülüğünü de gözler önüne serer. Bu stratejik anlayış çerçevesinde; Atatürk’ün sözleri ile, “. . . Eldeki bütün kuvvetleri ve bütün vasıtaları en önemli hedef üzerinde toplamak, stratejide temel bir kuraldır. Buna göre, birinci derecede önemli olan hedefi meydana çıkarmak, ciddi ve esaslı bir incelemeye ve düşünmeye değer. En önemli hedef üzerinde kazanılacak başarı, ikinci ve üçüncü derecedeki hedefler bakımından başlangıçta göze alınacak fedakârlıkları daima haklı çıkarır...”¹⁸ Diyebiliriz ki; bu görüş, uygulamada “çağdaş sıklet merkezi ve kuvvet tasarrufu prensiplerine” ışık tutar niteliktedir.

c. Devlet Adamı Atatürk :

Atatürk, hiç kuşkusuz, Türk Bağımsızlık Savaşı’nın, askerî lideri olduğu kadar, siyasî lideridir ve sadece bizim gözümüzde değil, dünya kamuoyunca da “Çağdaş Türk Devleti’nin Kurucusu” dur. Bunda, kendisinin deha derecesine varan asker-devlet adamı kişiliği en önemli etkindir. Çünkü; Atatürk, genç yaşından beri, askerlik yönünden olduğu kadar, toplum yaşamının siyasal, sosyal, ekonomik, vb., koşulları bakımından da kendini bunalımlı bir ortamda bulmuş; İmparatorluğun hemen her köşesine uzanan askerlik hayatı, O’nu çökmekte olan bir devletin iç ve dış sorunları ile yüz yüze getirmiş; uyanık ve araştırmacı zekâsını, daha o zamanda, tüm ülke sorunlarına çözüm bulunması üzerinde toplamaya yöneltmiştir. Hatta, bir ara, kendisini aktif politikanın içinde bulmuş; fakat, kısa zamanda sıyrılmayı becermiştir. Bununla beraber, yüksek komuta kademelerinde bulunduğu dönemlerde, siyaset ve stratejinin iç içe oluşu nedeni ile, Osmanlı Hükümeti’ni ve kamuoyunu uyarıcı düşünce ve önerilerini açıklamaktan da geri kalmamıştır. Özellikle

¹⁷ Cemal Enginsoy, Çağdaş Stratejinin Yeni Boyutları, Ankara, 1980, s. 11.

¹⁸ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, İstanbul, 1945, s. 169.

Millî Kurtuluş Hareketimiz sırasında; Atatürk, hükûmetin ve ordunun yönetimi genellikle kendi elinde olduğu için, asker-devlet adamı kişiliğini bütün parlaklığı ile ortaya koymuştur. Bu hususu, şu iki örnekle vurgulamak isterim:

İlk örnek, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu ile ilgilidir. Bu konuda İnönü şöyle diyor: "... Millî Mücadele'nin askerî safhada idaresi kadar, siyasi idaresi de nazikti. Hatta, daha nazikti denilebilir. Atatürk, siyasi safhanın idaresinde de aynı derecede maharetli, daha maharetli olmuştur. Meselâ; benim kanaatimce, Millî Mücadele'nin bir Millet Meclisi kurularak onunla beraber yürütülmesi, son derece güç, fakat olağanüstü isabetli bir karar olmuştur. Padişah idaresi, saltanat idaresi, bütün tarihten gelen mekanizma, hayati bir mücadelede karşı tarafta bulunuyordu. Bunun karşısında Millet Meclisi kurulabiliyor ve Millet Meclisi'nde ihtilalciler bir hükûmet teşkil ederek mücadeleyi devam ettirebiliyorlar. Askerî sahada, idarî sahada, iç ve dış siyaset sahasında; bu, olağanüstü bir buluştu. Emsali de hemen hemen yok gibidir. Zannederim, anlattığım niteliklerden sadece bir tanesi bile, bir insanın hayatını dolduracak kuvvette ve önemdedir..."¹⁹ Şu örnek ise, Türk Bağımsızlık Savaşı'nın kapanış safhasındaki önemli bir olaya ışık tutar niteliktedir, sanırım: Başkomutan Meydan Muharebesi (30 Ağustos 1922) kazanıldıktan sonra; Gazi Mustafa Kemal Paşa, muharebeye pek istekli görünmeyen İngilizler ile çarpışmayı göze alarak Boğazlar'a karşı sert bir tutum izleyebilirdi; bunu yapmadı. Sadece, gücünü göstermekle yetindi ve ilk uzlaşma eğilimini gördüğü zaman, ordularını durdurdu. Çünkü, asıl savaşı, Bağımsızlık Savaşı'nı kazanmıştı. Artık, amacı, yeni muharebeler peşinde koşmak değil; barışı, uygarlık ve kalkınma atılımlarına yol açacak barışı kazanmaktı; nitekim, kazandı da... Atatürk'ün bu davranışında, caydırıcı bir strateji kadar, belki daha fazla, ileri görüşlü bir devlet adamlığı, gerçekçi bir diplomasi de hâkimdir.

Görülüyor ki; Atatürk, gerçekleri kavrayış ve uzağı görüş yeteneğine dayanan idealist ve realist karakteri ile, bir hareketi başlatma ve sona erdirmeye anını, çoğunluğu şaşırta bir isabetle daima kestirebilmiştir. Nitekim; genel kaniya göre, her şeyin bittiği sanılacak kadar umutsuz koşullar altında Millî Kurtuluş Hareketi'mizi

¹⁹ İpekçi, s. 35-36.

başlatarak yönlendirmesi; buna karşılık. ulusal umutlarla birlikte, muzaffer bir komutanın kişisel ihtiraslarını da kısırtabilecek bir başarı anında, daha önce gerçekçi bir devlet adamı uyanıklığı ve uzak görüşlülüğü ile çizmiş olduğu Misak-ı Millî dışına, bazı baskılara rağmen, çıkmayarak durmasını bilmesi, olağanüstü denilebilecek bir devlet adamı yeteneğidir. Atatürk'ün bu seçkin niteliklerinin temelinde, sanırım, kendisinin şu felsefesi yatar: "... Muvaffakiyetlerde gururu yenmek, felâketlerde ümitsizliğe mukavemet etmek lâzımdır. . ." ²⁰ Atatürk'ten yıllar sonra, 1950'de, Winston Churchill' in II. Dünya Savaşı ile ilgili altı ciltlik eserinde, başlangıç kısmındaki "yenilgi" ve "zafer" ile ilgili nitelemesi, Atamız'ın belirttiğim görüşü ile, bana göre, dikkate değer bir benzerlik taşır: "Savaşta: azim, yenilgide: meydan okuyuş, zaferde: âlicenaplık (soyluluk), barışta: iyi niyet". ²¹

Atatürk'ün gerçekçi ve ileri görüşlü devlet adamı kişiliği, siyasal olayların gelişme yönlerini doğru olarak değerlendirmesinde ve siyaset adamlarını gerçek değerleri ile tanımlamasında çok belirgindir. Bu hususu, siyasî tarihte seçkin bir yer alması gerektiğine inandığım iki örnekle vurgulamak isterim: İlk örnek, II. Dünya Savaşı öncesi ile ilgilidir. Şöyle ki:

1932 yılında, o sırada Amerika Birleşik Devletleri'nin "Müşterek Kurmay Başkanları Başkanı (bir bakıma, bizdeki Genelkurmay Başkanı) "olan General Mac Arthur (ki, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'da "Savaş Kahramanı" olarak anılmıştır). Ankara'ya gelmiş ve Atatürk tarafından kabul edilmiştir. Bu kabul sırasındaki görüşme, yıllar sonra, 1951'de, Caucasus adlı bir Amerikan dergisi tarafından yayımlanmıştır. Bu görüşmeyi tarihî olarak nitelemek, kanımca, gerçeğin tam ifadesi olur. Çünkü; bu görüşme, Atatürk'ün gerçekten insanı şaşırtan sezisleri ve doğru tahminleri ile doludur. Nitekim; Amerikan dergisinin bu görüşmeyi yansıtan yazısına koyduğu başlık, "hayret verici siyasal kehanetler (gelecekte haber verişler)"dir. Bu görüşme sırasında, Atatürk şöyle diyor (tekrar ediyorum, yıl 1932'dir): "... Almanya, kısa sürede büyük bir ordu meydana getirebilecek ve İngiltere ile Rusya hariç, bütün Avrupa'yı işgal edebilecek kabiliyettir... Fransa, büyük bir askerî güç

²⁰ Kocatürk, s. 339.

²¹ Winston Churchill, The Gathering Storm Boston, 1950, p. viii.

oluşturma yeteneğini kaybetmiştir. İngiltere, artık, Adalar'ın savunması bakımından Fransa'yı hesaba katamaz... İtalya, Mussolini'nin yönetiminde, kuşkusuz, önemli ölçüde yükselmiş ve ilerlemiştir. Mussolini, gelecek savaşa katılmaktan kaçınırsa, İtalya'nın dış görünümündeki büyüklüğün yarattığı tehditten yararlanarak, barış konferansı masasında ana rollerden birini oynayabilir. Ama, korkarım ki; İtalya'nın bugünkü şefi, bir Sezar rolü oynamanın cazibesine dayanamayacak ve İtalya'nın bir askerî güç olmaktan çok uzak olduğu gerçeğini hemen ortaya koyacaktır... Amerika, tıpkı geçen savaşta olduğu gibi, tarafsız kalmayacak ve Almanya, Amerika'nın savaşa katılması sonucu, yenilecektir... Eğer Avrupa devlet adamları, ulusal alandaki bencil ve bölücü duygularını bir kenara atmazlarsa; temel siyasal sorunu, tüm Avrupa'nın yararına olmak üzere, içtenlik ve kararlılık ile çözüme bağlamaya çalışmazlarsa; korkarım ki, yeni bir felâketten kaçınmak imkânsız olacaktır... Bugün, medeniyeti, hatta bütün insanlığı tehdit eder şekilde, Doğu'da yeni bir güç ortaya çıkmıştır. Bu korkunç güç, maddî ve manevî bütün kaynaklarını bir dünya ihtilâli için seferber ettikten başka; Avrupalılar ve Amerikalılar tarafından henüz bilinmeyen siyasal yöntemler de uygulanıyor... Avrupa'da patlayacak savaşta zaferi kazanacak olan, İngiltere ile Fransa veya Almanya değil; fakat, Bolşevik Rusya olacaktır..."

İkinci örnek, ünlü bir Alman operatörünün anılarında yer alan Hitler'le ilgili bir değerlendirmedir. 1933 yılındaki üniversite reformu sırasında Türkiye'ye gelen dünyaca tanınmış bilim adamları arasında, Hitler Rejiminden kaçan Profesör Nissen de vardı. Birkaç yıl önce ölen bu ünlü operatörün "Aydınlık Sayfalar-Karanlık Sayfalar" adını verdiği ve bir bölümünü Türkiye'ye ayırdığı anılarından kısa bir çeviriyi görmek fırsatını buldum. Bu çeviriden anlaşılıyor ki; Profosör Nissen, kendi tanımlamasına göre, "kahramanlık, cesaret, organizasyon yeteneği ve düşüncelerini uygulamada gösterdiği eşsiz enerji" nedeniyle, Atatürk'ün hayranıdır. Kendisi şöyle diyor: "...I. Dünya Savaşı'nın her zaman başarılı tek Türk generali, Bağımsızlık Savaşı'nda Yunanlıları yenerek çare bulma sanatının en parlak örneğini veren ve bütün dünyayı hayran bırakan bir kişi olmasına rağmen, gerek giyiniş ve gerek davranışlarında gösterişten kaçınıyordu... Güzel ve kültürlü bir Fransızca ile konuşuyordu ve görünüşe göre, bundan hoşlanıyordu. Bir ara konuşmayı

Almanya'daki duruma yöneltti. Kısa ve kesin bir biçimde formülendirdiği sorularından, bu konunun O'nu çok meşgul ettiği ve Hitler'den hiç de hoşlanmadığı anlaşılıyordu. Gerçi; konuşmamız sırasında, bu yönde doğrudan doğruya sarf edilmiş bir sözünü hatırlamıyorsam da; sorularından ve jestlerinden, diktatörler âleminin bu yeni yıldızının hayranı olmadığı belli oluyordu. Yalnız bir kez, o da konuşmamız sona ererken ve ben Nazilerin savaş niyetlerine değinerek sözlerimi bitirirken; karşılık olarak, hemen hemen felsefi ve psikolojik bir görüş açıklaması biçiminde, şunları söyledi: "Daha hiçbir devlet adamlığı ve askerlik başarısı göstermemiş bir adama iktidarı topyekûn teslim etmek temel bir hatadır. Bir onbaşı, büyük bir askerî dâhi, büyük bir stratej olduğunu kanıtlamak için her şeyi göze almaktan çekinmeyecektir..." Artık; bütün dünya biliyor: Tarihin akışı, Atatürk'ü doğrulamıştır.

d. Devlet Kurucu Atatürk :

Tarihî belgelere göre; Atatürk, çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin artık devrini kapamak üzere olduğunu daha gençlik yıllarında görmüştür. Fakat, çoğunluk bu görüşte değildir. O kadar ki; I. Dünya Savaşı sırasında, İtilâf (Entente) devletlerinin kendi aralarında Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamaya yönelik birçok antlaşma imzalamış olmalarına; savaş sonunda da, Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) Türkler için esasen ağır olan hükümlerini daha da haksız ve insafsız bir biçimde uygulamalarına rağmen; aydın çevreler bile, bu gerçekleri görmeyerek; büyük ölçüde hayale dayanan çözüm yolları aramışlardır. Bu çözüm yollarından biri, "İngiltere'nin himayesini istemek"tir. Ama, himayesini arzuladıkları İngiltere'yi yöneten hükümetin Başbakanı Lloyd George'tur. Yurdumuzda da iyi tanınan bir İngiliz yazarının (Lord Kinross) kendi vatandaşı bu başbakan ile ilgili şu görüşü gerçekten dikkate değer: "İtilâf devletleri, Paris Kongresi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nu sadece müstemlekelerinden ayırmakla yetinmemişler; Anadolu topraklarını da bölmeye çalışmışlardır. Bu tertip, özellikle devrin İngiliz Başbakanı Lloyd George'un başının altından çıkıyordu. Lloyd George, çok mükemmel(!) bir liderdi; fakat, coğrafi bilgiden yoksun, tarihî olaylar hakkında pek az bilgisi olan bir insandı. Lloyd George, Türkiye'yi geçmişi ve geleceği olan bir varlık olarak mü-

talâa etmiyor; onu sadece harita üzerinde bir toprak parçası olarak görüyordu...”²²

Bazılarına göre de; diğer bir çözüm yolu, “Amerikan Mandasını kabul etmek”tir. Bu mandanın Türkiye’ye ne yarar sağlayacağı bir yana; o dönemdeki Amerikan Basını’nın görüşünü yansıtan aşağıdaki satırlar²³, bu hayalî çözüm yolunun da ne kadar tutarsız olduğunu kanıtlar. 1920’de yayımlanan “New York Tribune”den: “... Boğaziçi Korsanı Türkler ...”, Milwaukee’de yayımlanan bir gazeteden: “... Bütün uygar dünyanın duygusu, Türklerin Constantinople’u ellerinde tutmalarına müsaade edilmesine karşıdır. Türkler, uygarlık için ne bir istek ve ne de bir kabiliyet göstermişlerdir. Onlarla oyalanmalıyım ...”. Hele şu sözler, o dönemdeki Amerikan yanlısının ne kadar yaygın olduğunu gösterir “... Hiçbir kıskırtıcı neden yokken; 1919’da Türkiye’ye yapılan Yunan taarruzu, aydın Amerikan gruplarınca genellikle desteklendi ... Açıkçası; Yunan istilâsı, bir 20. Yüzyıl Haçlı Seferi gibi görüldü...”

Üçüncü bir çözüm yolu ise, “yöresel kurtuluş çarelerine başvurmak”tır. Bu çözüm yolunu düşünen bölgeler, çeşitli gelişmelere ve ihtimallere göre, kendi başlarının çaresine bakmayı öngörüyorlardı. İşte bu ortamda; Atatürk’ün devlet adamlığı, “devlet kurucusu” yönü ile, kendini gösterir. Atatürk şöyle diyordu: “... Ben, bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü; bu kararların dayandığı bütün deliller ve mantıklar çürüktü, esassızdı. Gerçekte; içinde bulunduğumuz tarihte Osmanlı Devleti’nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı memleketleri tamamı ile parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk’ün barındığı bir Ata yurdu kalmıştı. Son mesele, bunun da paylaşılmasını sağlamaya çalışmaktan ibaretti. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, Padişah, Halife, Hükümet, bunların hepsi anlamsız birtakım sözlerdi...”²⁴ O halde karar ne olabilirdi? Bu sorunun cevabı, Atatürk’ün “...daha İstanbul’dan çıkmadan evvel (16 Mayıs 1919 öncesi)” düşündüğü ve Samsun’da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz (19 Mayıs 1919) uygulamaya başladığı, kendi deyişi ile, şu “... ciddi ve gerçek karar”da top-

²² Kinross, s. 9.

²³ Robinson, p. 35-36.

²⁴ Atatürk, Cilt I, s. 12.

lanır: “Ulusal egemenliğe dayalı, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak...”²⁵

Atatürk’ün bu ciddi ve gerçek kararı, kendi sözleri ile, “... Osmanlı Hükümeti’ne, Osmanlı Padişahı’na ve Müslümanların Halifesi’ne isyan etmeyi ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmeyi gerektiriyordu... Bu amacı ilk gününde ortaya koymak, elbette, uygun olmayacaktı...”²⁶ Atatürk, bunun nedenini şöyle açıklıyordu: “... Millet ve ordu, Padişah ve Halife’nin hiyanetinden haberli olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı yüzyılların kökleştirdiği dinsel ve geleneksel bağlarla itaatli ve bağlı. Millet ve ordu, kurtuluş çareleri düşünürken, bu atadan kalma alışkanlığın gereği olarak; kendinden önce o yüksek makamı, Halifelik ve Padişahlığın kurtuluş ve korunmasını düşünüyor; Halifesiz ve Padişahsız kurtuluşun anlamını kavramak istidadında değil; bu anlayışa karşı oy ve görüş açıklayanların vay haline! derhal dinsiz, vatan-sız, hain ve istenmeyen kişi olur...”²⁷ İşte bu nedenle, benimsediği tutumu şöyle belirtiyor: “... Uygulamayı birtakım aşamalara ayırmak ve olayların gelişmesinden yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak; böylece, hedefe safha safha ulaşmaya çalışmak gerekiyordu... Ben, milletin vicdanında ve geleceğinde hissettiğim büyük ilerleme istidadını bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak azar azar bütün sosyal toplumumuza uygulatmak zorunda idim...”²⁸ Çağdaş Türk Devleti’nin kuruluş ve Atatürk inkılâbının gerçekleştiriliş temeli, sanırım, Atamız’ın bu pragmatik felsefesine dayanır.

Millî Kurtuluş Hareketimiz tarihini hafızalarımızda canlandırırsak görürüz ki; Atatürk’ün öngördüğü ulusal amaca ulaşmak, dış ve iç düşmanların yarattığı engellerle dolu çok çetin bir yolun aşılmasını gerektiriyordu. Sonuçta; Türk milleti, eşsiz önderinin liderliğinde, yılmadan, bütün engelleri başarı ile aştı; omuzlarında artık taşınamaz bir yük halini almış olan Osmanlı İmparatorluğu’ndan arınarak, ülke yüzölçümü ve nüfus bakımından nispeten küçük; fakat, ulusal uyum yönünden çok daha güçlü; siyasal varlığını sür-

²⁵ a.g.e., s. 12.

²⁶ Atatürk, Cilt I, s. 14.

²⁷ a.g.e., s. 14.

²⁸ a.g.e., s. 14-16.

dürme yeteneği çok daha üstün çağdaş Türk Devleti'ne, Türkiye Cumhuriyeti'ne kavuştu. Bu olağanüstü olayın kahramanı, Millî Tarihimizde olduğu kadar, çağdaş dünya literatüründe de "Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu", "Çağdaş Türkiye'nin Doğuşu", vb. eserlerde; birçok otoritenin değerlendirmelerinde, örneğin ünlü tarihçi Toynbee'nin şu sözlerinde yankılanmaktadır: "... (Mustafa Kemal) ülkesini yüksek bir itibar ve güce kavuşturdu... (böylece) tarih sayfalarında kendisi için müstesna bir yer sağladı..."²⁹

e. *İnkılâpçı Atatürk:*

Bir Batılı düşünür (W.R. Alger'e) göre, "gerçek devlet adamlığı, bir milleti olduğu biçimden, olması gereken biçime dönüştürme sanatıdır."³⁰ Bu tanımlama, âdeta Atatürk'ü, bu Büyük Türk'ün inkılâp ve reformlarını niteler. Çünkü; Atatürk'e göre, "İnkılâp, Türk milleti'ni son yüzyıllarda geri bırakmış olan kurumları yıkarak; yerlerine, milletin en yüksek uygarlık gereklerine uygun olarak ilerlemesini sağlayacak yeni kurumları koymuş olmaktadır."³¹ Bu ana fikre dayanan "Atatürk (veya Türk) İnkılâbı" ya da bazı Batılı yazar ve otoritelerin deyişi ile "Kemalizm" veya "Kemalist Hareket", Mustafa Kemal Paşa'nın 1919 Mayıs'ında Anadolu'ya geçişi ile başlar. İnkılâp hareketinin ilk belirtileri, safhalara bölünmüş bir şekilde ve millî bir devletin oluşumuna yönelik olarak, siyasal alanda görülür. Bu ilk aşamayı, toplumsal yaşamın hukuk, kültür ve eğitim, ekonomi, vb. çeşitli alanları kapsayan köklü reform hareketleri izler. Sonuçta; Atatürk'ün enerjik liderliği ve halkımızın sağlam dengesi sayesinde, dünyayı şaşkırtan bir başarı ile gerçekleşir.

Başlı başına birer konferans konusu oluşturacak kadar derin anlamlı ve köklü reform hareketlerini kapsayan Atatürk İnkılâbı, Türk halkının uygarlık eğilim ve niteliklerini harekete geçiren ulusal bir atılımdır ve büyük bir başarıdır. O kadar ki; Batı dünyasının bazı kesimlerinde Türk milletine yönelik olarak, birikim halindeki kuşku ve insafsız değerlendirmelerin yanlışlığını ve haksızlığını, gözler önüne sererek kanıtlar. Örneğin; "Türkiye'ye

²⁹ Toynbee, p. 115.

³⁰ The New Dictionary of Thoughts, USA, 1957, p. 638.

³¹ Cihat Akçakayaloğlu, Atatürk, Ankara, 1980, s. 499.

yeni bir düzen vermek, onu tahrip etmek demektir”³² veya “Türkler, reform yapmak bakımından kabiliyetsizdir”³³ ya da “Bugün tecrübe kanıtlamış ve kesinlikle göstermiştir ki; Türkler, uygarlık konularını hiçbir zaman benimsemeyecek bir toplumdur”³⁴ gibi görüşler, artık hiçbir değer taşımayan ve gerçekdışı kalan yargılardır. Bu durumun yaratılmasında, kuşkusuz, Çağdaş Türk Devleti’nin Büyük Lideri Atatürk’ün rolü kesindir ve bu gerçek, dünya kamuoyunca da benimsenmiştir. Örneğin; Atatürk inkılâbını ele alan bir Amerikalı diplomata göre, “... Bu göz kamaştırıcı reformlar, kesin ve güçlü bir milliyetçilik ruhuna dayanır. Fakat; en büyük çapta, bu ülkenin babası olan bir adamın, Mustafa Kemal’in eseridir.”³⁵

Bu bölümü, bir Batılı düşünürün çok dikkate değer bulduğum bir değerlendirmesi ile bitireceğim: “Atatürk, yani Türklerin Atası, girişim ve umutlarının gürültüsü ile ortalığı ayağa kaldırmadan çalıştı... İnsana şaşkınlık veren eserleri, İngiliz, Fransız ya da Rus devrimcilerinin eserlerine hiçbir bakımdan benzemez. Bu ülkeden hiçbiri, dile, yazıya dokunabilmeyi akıllarının ucundan geçirmemiştir. Ne Cromwell, ne Robespierre, ne Lenin ve ne de onu izleyenler, liderlik ettikleri ulusu bilim felsefesi, düşünce yöntemi, kısacası almyazısını değiştirme yoluna götürmeye kalkışabilmişlerdir. Mustafa Kemal, bunu yapan ve başarı ile sonuca vardırın adamdır.”³⁶

III. EVRENSEL ATATÜRK

600 yılı aşkın uzun bir çağın önemli bir bölümünde dünya tarihine damgasını vurmuş olan bir İmparatorluğun, Osmanlı Devleti’nin (1299-1922) yıkıntıları üzerinde çağdaş bir Türk Devleti’ni, Türkiye Cumhuriyeti’ni kurmak suretiyle; Batılı bir tarihinin nitelediği gibi, “... bir dönemi kapatıp diğerini açarak Yakındoğu’ya yeni bir biçim veren...” insanın uluslararası bir değer taşıması, diğer bir deyişle evrensel bir yanı ve etkisi de olması, kuşkusuz, doğaldır. Nitekim; Türk Bağımsızlık Savaşı’nın ulusal lideri olan bu büyük insanın bağımsızlık ve özgürlük idealizminin çapı, yetkili

³² Dagobert von Mikusch, Mustapha Kemal, New York, 1931, p. 94.

³³ Robinson, p. 36.

³⁴ Eleanor Bisbee, The New Turks (1920-1950), USA, 1951, p. XV.

³⁵ Joseph C. Grew, The Turkey, Turbulent Era, New York, 1970, p. 708.

³⁶ Çağlar Boyunca 100 Büyük İnsan, İstanbul, 1971, s. 794.

belgelere göre, ulusal sınırları çok aşmış; dünyanın birçok kesiminde emperyalizmin boyunduruğu altında çırpınan bütün ülkelere kurtuluş ümidi saçmıştır. Atatürk'ün daha 17 Temmuz 1922 gibi erken bir tarihte yapmış olduğu bir konuşmadaki şu sözleri gerçekten dikkate değer: "...Türkiye'nin bugünkü mücadelesinin yalnız Türkiye'ye ait olmadığını... bir daha doğrulamak lüzumunu hissediyorum. Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsa idi; belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye, büyük ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü; müdafaa ettiği, bütün mazlum milletlerin, bütün Doğu'nun davasıdır..."³⁷ Evrenselliğe yönelik bu idealist amacın etkisi, güvenilir bir kaynak niteliği taşıyan bir ansiklopedide, Encyclopaedia Britannica'da, hemen göze çarpar: "...Mustafa Kemal'in Türkiye'yi kurtarma mücadelesi, Afrika ve Asya'da doğum halindeki birçok devletin bağımsızlık yolunda çarpışmaları için ilham kaynağı olmuştur..."³⁸ Gerçekte Atatürk, sadece ilham kaynağı olmakla kalmamış; bu ülkelerin geleceğini de engin bir ileri görüşlülük ve derin bir insanlık duygusu ile erken tarihlerde (1923) sezmiştir: "...Şu anda, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün Doğu milletlerinin uyanışını da öyle görüyorum. Bağımsızlık ve özgürlüklerine kavuşacak olan daha çok millet vardır. Bu milletler, bütün engellere rağmen, muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır..."³⁹ Çağımızdaki örnekler, Atatürk'ü doğrulayan kanıtlardır.

Atatürk'ün evrensel felsefesi, kanımca şu sözlerinde en anlamlı biçimde yansır: "İnsan, mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar, bütün dünya milletlerinin huzur ve refahını(da) düşünmeli ve kendi milletinin saadetine ne kadar kıymet veriyorsa, bütün dünya milletlerinin saadetine hizmet etmeye(de) elinden geldiği kadar çalışmalıdır. Kaldı ki; dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan kendi huzur ve saadetini temine çalışmak demektir. Dünyada ve dünya milletleri arasında sükûn, açıklık ve iyi geçim olmazsa; bir millet, kendi kendisi için ne yaparsa yapsın, huzurdan mahrumdur. Bunun için, insanlığın hepsini bir vücut ve bir milleti bunun bir organı saymak gerekir. Bir vücudun parmağının

³⁷ Vedat Nedim Tör, *İdeolojisiz Türkiye, Makaleler (Atatürk Üniversitesi Yayınları: 534)*, Ankara, 1978, s. 170.

³⁸ Encyclopaedia Britannica, vol. 2, p. 255.

³⁹ Dünya Gazetesi, İstanbul, 20 Aralık 1954.

ucundaki acıdan diğer bütün organlar etkilenir. Dünyanın filan yerinde bir rahatsızlık varsa, bana ne dememeliyiz. Böyle bir rahatsızlık varsa, tıpkı kendi aramızda olmuş gibi, onunla alâkadar olmalıyız. Hadise ne kadar uzak olursa olsun, bu esastan şaşmamak lâzımdır. İşte bu düşünüş, insanları, milletleri ve hükûmetleri bencillikten kurtarır. Bencillik, şahsî olsun millî olsun, daima fena sayılmalıdır...”⁴⁰

Atatürk’ün evrensel etkisini, Batı ve Doğu literatüründen aktardığım birkaç kısa örnekle vurgulamak isterim.

Londra’nın Observer dergisinden: “... Atatürk, sadece Türkiye’nin tüm kaderini değiştiren bir dâhi değil; aynı zamanda, uluslararası ilişkilere iyi, sadece iyi katkılarda bulunmuş bir adamdır.”⁴¹ Paris’in Illustration dergisinden: “... (Atatürk’ün) saygıdeğer hatırasını, şimdi, yüzyılımızın en seçkin insanına yaraşır bir tarzda, hayranlık ve takdir duyguları ile (selamlayalım)...”⁴² Tanınmış Alman düşünürü Herbert Melzig’e göre, “Kemal Atatürk, kendi ulusu ve insanlık için beslediği sevgi ile, bir dâhinin neler yapabileceği hususunda bütün dünyaya görülmedik, işitilmelik bir sahne seyrettirmektedir.”

Doğu ülkeleri, özellikle İslâm dünyası, kendi geleneklerine ışık tutan ve ilham kaynağı oluşturan Atatürk’ü şükranla anarlar. Örneğin; Tunus Devlet Başkanı Habib Burgiba’nın sözleri (1963); “... Biz, O’nun kişiliğinde, savaş alanlarında büyük bir asker olduğunu kanıtladıktan sonra; her şeyin büsbütün kaybedildiği sanılan bir anda, ulusundan ümidini kesmeyi şiddetle reddeden, Tanrı’nın seçtiği büyük insanı yüceltiyor, kutluyoruz. Atatürk, ölümü, köleliğe üstün tutan bir milletin neler yapabileceğini, şaşkınlık içindeki bir dünyaya göstermiştir. Bu örnek unutulmayacak; O’nun ölmez eseri, egemenliklerini elde etmiş olan ulusların kaderlerine hükmedenler için ışıklı bir örnek ve ilham kaynağı olarak kalacaktır...” Kardeş Pakistan’ın seçkin devlet adamı ve kurucusu Muhammed Ali Cinnah’a göre, “... O, Türkiye’yi kurtarmakla; bütün dünya uluslarına, Müslümanların seslerini duyuracak kudrette olduğunu ispat etti”. Hintli bir profesöre göre, “... Mustafa Kemal, genellikle Atatürk

⁴⁰ Söylev ve Demeçler, Cilt II, s. 278-279.

⁴¹ Special News Bulletin (Cyprus), 14 November, 1980, p. 2.

⁴² a.g.e., p. 3.

olarak biliniyor. Atatürk, birkaç sebepten gerçekten de Türklerin babasıdır. (Ama), O'na Mazlum Milletlerin Babası demek belki daha uygun düşer. Çünkü; diğer ulusal liderlerden farklı olarak, O, kendi milletinin olduğu kadar; Doğu milletlerinin ve esir ülkelerin refahlarını ve istiklallerini de düşünüyordu. İşte bunun için, O'nun Türkiye'de ve Türkiye için yaptıklarının anlamı ve etkisi, Türkiye sınırlarını çok aşmaktadır..."⁴³ Son olarak, büyük Hint Şairi (aynı zamanda Nobel Edebiyat Ödülü sahibi) Rabindranath Tagore'un şu anlamlı değerlendirmesi: "... Kemal gelip geçmişinin şanlı hatıralarını yeniden yaşatırcasına, önümüze yeni bir Asya modeli koyuncaya kadar; Türkiye'ye Avrupa'nın Hasta Adamı denirdi. Fakat; Kemal'in gerçekleştirdiği bu yeni Asya modeli, ülkeleri için yeni bir hayat ümidi olmuştur. Bu bakımdan; Kemal'in getirdiği ruh, en yüksek saygıya ve takdire layıktır..."⁴⁴

IV. SONUÇ

Asker, devlet adamı, devlet kurucu ve inkılâpçı olarak çok yönlü tarihî kişiliği ile, Türk Bağımsızlık Savaşı'nın ve sonrasında ulusal lideri olan Atatürk, Türk milleti için, hiç kuşkusuz, ulusal bir kahramandır. Bu ölümsüz kahramanlığın temelinde, elbette, sadece savaş alanlarında kazandığı zaferler değil; aynı zamanda, ulusunu çağdaş uygar toplumlara yaraşır bağımsız, özgür ve saygın bir devlete kavuşturan ilke, inkılâp ve reformlarda yatar. Bu nedenle; Atatürk, ulusal tarihimizde Türk milletinin sembolü olarak seçkin bir yer alır. Bu inanca ulaşmamızda, hiç şüphesiz, yalnız değiliz. Örneğin; bir Batılı yazar, Türk milletinin Ata'sına olan duygusunu şu anlamlı sözlerle dile getiriyor: "... Bütün ulusların büyük adamları vardır. Fakat, modern Türkiye'de Atatürk'e gösterilen derin saygıya benzer bir şeyin (başka bir yerde) bulunduğundan şüpheliyim. O, Ebedî Önder'dir..."⁴⁵

Bundan başka; Atatürk, insan haklarına inanmış, giriştiği Bağımsızlık Mücadelesi ile bu hakların gerçekleştirilmesine katkıda bulunmuş ve nihayet, jeopolitik ve jeostratejik bakımdan çok kritik ve önemli bir bölgede denge unsuru olan Çağdaş Türk Devleti'ni,

⁴³ S.A.H. Haqqi, Üçüncü Dünya Milletleri Açısından Mustafa Kemal ve Kemalizm, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı 2, Ankara, 1985, s. 341.

⁴⁴ S.A.H. Haqqi, Türkiye, Atatürk and India, Ankara, 1985, p. 8.

⁴⁵ David Hotham, The Turks, London, 1972, p. 21.

Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuş bir lider olarak; ulusal olduğu kadar, uluslararası alanda da saygın bir yere sahiptir. Bu hususu vurgulayacak bir örnek olarak, ünlü tarihçi Toynbee'nin şu değerlendirmesini sunuyor ve konumuzu noktalıyorum: "... Mustafa Kemal uyanık, doğru görüşlü, sarsılmaz derecede sağlam kararlı; kendisinden çok, ülkesi için ihtirash; yüksek karakterli ve otokratik disiplinli bir önderdi... Bu ilerici ve Batılı Türk, gerek kişisel karakteri ve gerek başarıları bakımından, takdir ve saygıya lâyıktır..."⁴⁶

⁴⁶ Toynbee, p. 115, 131.